

Kazneno djelo nasilja u obitelji u Hrvatskom i Europskom pravnom okviru

Smoljan, Madalena

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:008626>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za kazneno pravo

Madalena Smoljan

KAZNENO DJELO NASILJA U OBITELJI U HRVATSKOM I
EUROPSKOM PRAVNOM OKVIRU

Diplomski rad

Zagreb, svibanj 2023.

**REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET**

Student:

Madalena Smoljan

Naslov diplomskog rada:

**KAZNENO DJELO NASILJA U OBITELJI U
HRVATSKOM I EUROPSKOM PRAVNOM
OKVIRU**

Kolegij:

KAZNENO PRAVO

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Aleksandar Maršavelski

Zagreb, svibanj 2023.

Izjava o izvornosti

Ja, Madalena Smoljan, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

____Madalena Smoljan, v.r.____

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao/la rad:

Kazneno djelo nasilja u obitelji u hrvatskom i europskom pravnom okviru

i da sam njegov autor/ica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (bilo da su u pitanju mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime:

Madalena Smoljan

Datum:

30.05.2023

SADRŽAJ

1. Uvod
 - 1.1. Međunarodnopravni okvir zaštite obitelji
 - 1.2. Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u obitelji
2. Povijesni razvoj zaštite od nasilja u obitelji
 - 2.1. Obiteljskopravni aspekt
 - 2.2. Prekršajnopravni aspekt
 - 2.3. Kaznenopravni aspekt
3. Razgraničenje kaznenog djela i prekršaja
4. Nasilje u obitelji u praksi Europskog suda za ljudska prava
 - 4.1. Presude ESLJP protiv Republike Hrvatske
 - 4.2. Odnos ESLJP prema Istanbulskoj konvenciji
5. Analiza presude Općinskog kaznenog suda u Zagrebu
6. Zaključak

1. Uvod

Obitelj je neupitno važna za razvoj svakog pojedinca i kao takva se danas smatra jednom od temeljnih ljudskih vrijednosti, zaštićena najvažnijim nacionalnim i međunarodnim dokumentima. Naglašavajući važnost obitelji, kao oaze u kojoj svi članovi trebaju osjećati sigurnost i zaštićenost, Ustav Republike u članku 61. propisuje: „ Obitelj je pod osobitom zaštitom države^{1.}”. Zaštita najvišim pravnim aktom države predstavlja veliki pomak u odnosu na prošlost, kad su se sve obiteljske situacije smatrale privatnom stvari u koju država nije imala pravo intervencije. No, dugogodišnjim radom razvijanja netolerancije prema nasilju u obitelji, posebice uzimanjem u obzir da su žrtve u najvećem broju slučajeva najugroženiji članovi društva (djeca, starije osobe, žene), danas prevladava stav neprihvatljivosti obiteljskog nasilja te ono izaziva značajne moralne reakcije društva.

Razni su uzroci nasilničkog ponašanja i oni su često međusobno isprepleteni, no najčešće su to: nezaposlenost, alkoholizam, siromaštvo ili frustrirajuće situacije zbog kojih nasilni partner uzorkuje disfunkcionalnost.² Situacije nasilja u obitelji razlikuju se od ostalih nasilnih djela. Među najočitijim primjerima je to što su često skrivena ili nevidljiva jer se događaju u privatnosti doma, a to ih čini opasnijima za žrtvu.³ Jedno od specifičnih obilježja je činjenica da počinitelj i žrtve često ostaju živjeti pod istim krovom, zbog ekonomske situacije. Treba naglasiti i specifičnost odnosa između

¹ Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine 56/90, 135/97, 113/00, 28/01, 76/10, 5/14)

² Dragičević Prtenjača, M., Dihotomija pristupa u rješavanju nasilja u obitelji putem prekršajnopravne i kaznenopravne regulative, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 24, br. 1/2017, str. 142

³ Grozdanić, V.; Škorić, M.; Vinja, I., Nasilje u obitelji u svjetlu promjena Kaznenog zakona, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 17, br. 2 /2010, str. 670

počinitelja i žrtve, koji počinitelji znaju koristiti kao prednost putem prijetnji ili emocionalnog zlostavljanja. Veliki problem je što zastrašivanje rezultira korištenjem blagodati nesvjedočenja, a ono potom zna dovesti do odbačaja kaznene prijave⁴.

Kategorije žrtava obiteljskog nasilja su različite, obuhvaćaju muškarce i žene, djecu i starije, slabije i nemoćne. Ipak istraživanja upućuju da su žene češće žrtve od muškaraca, pa čak i ženska djeca u odnosu na mušku. Time se ulazi u područje naravnopravnosti spolova, to jest temeljno konvencijsko pravo brojnih međunarodnih ugovora. Slijednom navedenog, nije neobično da su konvencije kojima se pruža zaštita od nasilja u obitelji ujedno i konvencije kojima se propisuje zaštita žena od nasilja, te borba protiv rodni stereotipa i seksizma.⁵ Borba za postizanjem rodne ravnopravnosti, borba je protiv nasilja u obitelji.

1.1. Međunarodnopravni okvir zaštite obitelji

Međunarodni dokument kojim se obuhvaća zaštita obitelji u cjelini i definira obitelj kao: „... prirodna i temeljna društvena jedinica i ima pravo na zaštitu društva i države⁶” je Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Konvencija o pravima djeteta definira obitelj kao: „ temeljnoj jedinici društva i prirodnoj sredini za odrastanje i dobrobit svih njezinih članova, a osobito djece, treba omogućiti potrebnu zaštitu i pomoć kako bi u potpunosti mogla preuzeti svoje odgovornosti u društvu⁷” pa

⁴ Martinjak, D.; Filipović, H., Prekršajna ili kaznena odgovornost u slučaju nasilja u obitelji, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 26, br.2/2019, str. 621-622

⁵ Oset, S., Prekršajnopravna zaštita od nasilja u obitelji, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 21, br. 2/2014, str. 580-582

⁶ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Narodne novine – Međunarodni ugovori, 12/1993., 7/1995., 11/1995., članak 23.

⁷ Konvencija o pravima djeteta, Narodne novine – Međunarodni ugovor, 12/1993., 20/1997., 13/1998., članak 19.

time Republici Hrvatskoj kao ugovornici zadaje obaveznu zaštitu djece od svih oblika nasilja.⁸ Među instrumentima koji su usmjereni prema postizanju rodne jednakosti i borbi protiv rodne diskriminacije, treba izdvojiti: Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena⁹ zajedno s Fakultativnim protokolom i Deklaraciju o uklanjanju nasilja nad ženama.¹⁰

Neizostavnu ulogu u zaštiti žrtava obiteljskog nasilja ima Europski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP), koji je zasnovan te svoj radi temelji na Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu: EKLJP).¹¹ Preporuka Rec(2002)5 Odbora ministara Europe je značajna jer donosi novu široku definiciju nasilja u obitelji te ga opisuje kao: „nasilje koje se događa u obitelji ili kućanstvu, uključujući fizičku i mentalnu agresiju, emocionalno i psihološko zlostavljanje, silovanje i seksualno zlostavljanje, incest, silovanje među supružnicima, stalnim ili povremenim partnerima i ukućanima, zločine počinjene radi časti, žensku genitalnu i seksualnu mutilaciju i ostale tradicionalne običaje štetne za žene, kao što su prisilni brakovi.”¹²

Svi navedeni dokumenti pridonijeli su nastanku najnovijeg i najobuhvatnijeg međunarodnog dokumenta - Konvencija Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji – Istanbulska konvencija.¹³¹⁴ Navedena konvencija kao svoje ciljeve navodi: suzbijanje diskriminacije žena, sprječavanje i

⁸ Škorić; Grozdanić; Vinja, op.cit. (bilj. 3), str. 671

⁹ Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Narodne novine – Međunarodni ugovori, 12/1993.

¹⁰ Deklaracija o uklanjanju nasilja nad ženama UN-a iz 1993.godine

¹¹ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine – Međunarodni ugovori broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10

¹² Oset, op.cit. (bilj. 5), str. 583

¹³ Izvornik konvencije se nalazi na internetskoj stranici Vijeća Europe:

[http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/ Convention%20210%20English.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20English.pdf)

¹⁴ Infra, str. 32

uklanjanje nasilja nad ženama i u obitelji, progon počinitelja, kao i uvođenje mjera za zaštitu žrtvi, pomoć i suradnju organizacija i nadležnih tijela za pomoć žrtvama.¹⁵ Slijedom navedenog, očito je da se radi o jednom sveobuhvatnom pristupu suzbijanja nasilja nad ženama i nasilja u obitelji.

1.2. Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u obitelji

Europska unija ozbiljno shvaća problematiku nasilja koje nerazmjerno pogađa žene. Porazna je činjenica da nasilje nad ženama i nasilje u obitelji pogađa svaku treću ženu na području Europske unije, dok je tijekom trajanja pandemije COVID 19 zabilježeno povećanje broja prijavljenih slučajeva.¹⁶ Zato je 8. ožujka 2022. godine u Strasbourgu podnesen prijedlog Direktive s ciljem postizanja jednakog tretmana i nediskriminacije između žena i muškaraca.

Prijedlog navodi Istanbulsku konvenciju kao važnu referentnu točku, no smatra potrebnim dodatno djelovanje kako bi se učinkovito postigli njezini ciljevi. Direktiva služi kao važan instrument za usklađivanje prava EU, a svojim sadržajem sveobuhvatno obrađuje teme: kriminalizacije i sankcije relevantnih kaznenih djela, zaštite i potpore žrtava, prevencije kao i suradnje i koordinacije država članica.

Važna novost koju uvodi Direktiva je zaštita žena od internetskog nasilja. Kako Prijedlog navodi, žene su često žrtve desničarskih ekstremističkih skupina koje se služe internetom kako bi širili mržnju protiv žena (primjerice pokret incel). Pravni instrumenti na navedenu temu su rasjepkani, stoga bi Direktiva bila prvi obuhvatni

¹⁵ Oset, op.cit (bilj.5), str. 585

¹⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0105>

instrument koji se posebno bavi ovim novim oblikom nasilja. Svakako treba spomenuti predložene mjere koje se odnose na kriminalizaciju određenih oblika nasilja koji su i dalje prisutni u nekim državama članicama, poput silovanja na temelju nedostatka pristanka ili sakaćenja ženskih spolnih organa. Nadalje, značajan fokus je usmjeren prema zaštiti žrtava putem specifičnih mjera, nabrojanih u prijedlogu

Direktive:

–osiguravanje da su nacionalna tijela adekvatno opremljena za suzbijanje problema nasilja nad ženama i nasilja u obitelji,

–osiguravanje da nacionalna tijela postupaju sa žrtvama na rodno osjetljiv način,

–predviđanje pojedinačne procjene potreba za zaštitom i potporom prilagođenom posebnim potrebama žrtava nasilja nad ženama ili nasilja u obitelji,

–predviđanje posebnih zaštitnih mjera za djecu žrtve nasilja nad ženama ili nasilja u obitelji,

–osiguravanje zaštite kroz hitne naloge za udaljavanje i naloge o zaštiti,

–osiguravanje da žrtve mogu učinkovito tražiti naknadu od počinitelja,

–osiguravanje uklanjanja internetskog sadržaja povezanog s kaznenim djelima nasilja na internetu i mogućnost sudske zaštite za pogođene korisnike te

–osiguravanje da se žrtve mogu obratiti državnim tijelima za pomoć, savjetovanje i njihovo zastupanje u sudskim postupcima povezanim s nasiljem nad ženama ili nasiljem u obitelji.

Jačanjem suradnje između država članica i nevladinih organizacija pokušava se pružiti temeljita zaštita žrtava nasilja na području cjelokupne Europske unije. Također, kolaboracijom se postiže prikupljanje i razmjena podataka i informacija, što rezultira

uspješnijim razvijanjem daljnih strategija u borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji.

2. Povijesni razvoj zaštite od nasilja u obitelji

Kao što je u prijašnjem odjeljku prikazano, obitelj prima zaštitu kako na nacionalnoj tako i na međunarodnoj razini. Ali, nažalost to nije bio slučaj uvijek jer u povijesti poznajemo primjere kad je nasilje u obitelji bilo dozvoljeno te se nije smatralo neobičnim. Tako rimsko pravo poznaje pojam *ius vitae ac necis*. Naime, u staroj Grčkoj i Rimu, kad je postojala očinska vlast, glavar obitelji imao je potpuno pravo nad životom i smrću osoba koje su bile podložne njegovoj vlasti.¹⁷ *Pater familias*, to jest glavar obitelji takvo je pravo osim prema djeci i ženi, imao i prema robovima.¹⁸ Upravo iz te usporedbe vidljivo je da zaštita članova obitelji nije smatrana od posebne važnosti.

Iako, ne u ekstremnom slučaju kao u Rimu, obiteljski poslovi i odnosi se smatraju privatnim poslom sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća. Tada započinje problematizacija nasilja u obitelji, a u Republici Hrvatskoj nije inkriminirano sve do 1990.-tih godina. Dugi niz godina situacije obiteljskog nasilja radije su ostavljene na rješavanje socijalnim službama, a bilo je poteškoća i nakon inkrimiranja. Jedini dostupan zakon koji se mogao primjenjivati bio je Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira.¹⁹ Time je zaštita od nasilja u obitelji jako uska, jer je kažnjavanje moguće samo u slučaju kad je učinjeno na javnim površinama.²⁰ Samo bi u toj situaciji bila

¹⁷ Dragičević, op.cit. (bilj. 2), str. 144

¹⁸ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28065>, 3. svibnja 2023.

¹⁹ Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira, NN 5/90, 30/90, 47/90, 29/94

²⁰ Martinjak; Filipović, op.cit. (bilj. 4), str 623

moguća intervencija policije. Počinjenje na javnoj površini je navedeno kao obilježje prekršaja, a to predstavlja poseban problem u slučajevima obiteljskog nasilja s obzirom na to da se ono najčešće zbiva unutar četiri zida obiteljske kuće ili stana.²¹

Daljni značajni razvoj zaštite, donosi Obiteljski zakon (u daljnjem tekstu: ObZ98)²² iz 1998. godine.

2.1. Obiteljskopравни aspekt

Prijelaz nasilja u obitelji iz privatne sfere u javnu primjetan je uvođenjem pojma ‘nasilničko ponašanje u obitelji’ Obiteljskim zakonom.²³ Članak 118. propisuje da je: „... u obitelji je zabranjeno nasilničko ponašanje bračnog druga ili bilo kojeg punoljetnog člana obitelji.” Vrlo brzo su uočeni nedostaci i pravne praznine koje su ostavljene na rješavanje sudskoj praksi.²⁴ Kao glavni problem navodi se nedovoljno precizno definiranje člana obitelji, dok nasilničko ponašanje nije uopće dobilo definiciju.²⁵ Odredba se odnosi samo na punoljetne članove obitelji, u potpunosti izostavljajući djecu, a time im ne pružajući nikakvu zaštitu kao mogućim žrtvama nasilja. Osim toga, odredbom je uspostavljena neusklađenost sa Zakonom o prekršajima (u daljnjem tekstu: ZP)²⁶ kao temeljnim zakonom. Dok ObZ98 kao sankciju propisuje kaznu zatvora u trajanju do 30 dana, ZP kaznu zatvora propisuje samo kao alternativnu uz glavnu novčanu kaznu.²⁷

²¹ Ibid.

²² Obiteljski zakon, NN 162/98

²³ Ibid.

²⁴ Oset, op.cit. (bilj. 5), str. 588

²⁵ Radić, I.; Radina, A., Zaštita od nasilja u obitelji: obiteljskopравни, prekršajnopравни i kaznenopравни aspekt, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 51, br. 3/2014, Str. 736

²⁶ Zakon o prekršajima, NN 2/73, 5/73, 9/80, 25/84, 52/87, 43/89, 8/90, 39/90, 41/90, 91/92 i 33/95

²⁷ Oset, op.cit. (bilj. 5), str. 588

Nedostaci su djelomično otklonjeni stupanjem na snagu novog Obiteljskog zakona (u daljnjem tekstu: ObZ03)²⁸ 2003. godine čiji je sadržaj uključio zabranu roditeljskog nasilja prema djeci.²⁹ Članak 88. ObZ03 glasi: „Roditelji i ostali članovi obitelji ne smiju dijete podvrgavati ponižavajućim postupcima, duševnom ni tjelesnom nasilju, odnosno zlostavljanju.” Iako članak 88. pruža zaštitu maloljetnima, izostala je odredba koja bi se poklapala s člankom 118. ObZ98, pa je zaštita ostala ograničena na djecu.³⁰

Ipak, ObZ03 je značajan jer naglašava prava djeteta u svezi s obiteljskim nasiljem kao kategoriju u domaćem zakonodavstvu. Kršenjem odredaba zakona, država ima pravo zadiranja u obiteljski život, točnije u roditeljsku skrb. Takav čin je dugo godina bio nezamisliv, ali opravdan je nužnošću za zaštitom najosjetljivijih članova društva, koji u potpunosti ovise o vlastitoj obitelji. Zato je sankcija za roditelja koji provodi nasilje nad djetetom najteža obiteljskoppravna mjera; lišenje roditeljske skrbi.³¹ Zakonodavac u potpunosti štiti dijete od nasilja, upozoravajući da je samo izlaganje djeteta nasilju kažnjivo, čak i u slučaju kad roditelj ne vrši izravno nasilje nad djetetom, već ga ne štiti od drugog roditelja koji zlorabi roditeljsku odgovornost.³² Vodilja svih mjera i postupaka je dobrobit djeteta koje je u izazito ranjivoj poziciji. Kako bi se osiguralo da postupak ostavi što manje posljedica na dijete, propisane su specifičnosti postupka koje se posebno odnose na hitnost postupka i važnu ulogu socijalne službe. Centar za socijalnu skrb mora dostaviti svoje mišljenje sudu prije izricanja

²⁸ Obiteljski zakon, NN 116/03

²⁹ Dragičević, op.cit. (bilj.2), str. 150

³⁰ Ibid.

³¹ Radić; Radina, op.cit. (bilj. 25), str. 736-737

³² Ibid.

obiteljskopравnim mjera te mora biti obaviješten o svakom vođenju prekršajnog ili kaznenog postupka zbog povrede prava djeteta.³³

2.2. Prekršajnopравni aspekt

Rastom društvene netolerancije prema obiteljskom nasilju, zakonodavci su uočili potrebu za donošenjem sveobuhvatnog zakona na temu, što je rezultiralo Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji (u daljnjem tekstu; ZNNO03.³⁴ Zakon sadržava pojam nasilja u obitelji, predviđa krug osoba koje su njime obuhvaćene, kao i način njihove zaštite koji uključuje propisivanje zaštitinih mjera. Krug članova obitelji bio je širi od tadašnjeg Kaznenog zakona na snazi, uključujući: srodnike po krvi u pobočnoj lozi zaključno s četvrtim stupnjem osobe koje su živjele zajedno u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici i njihovu djecu, osobe koje imaju zajedničku djecu, skrbnika i štíćenika. Posljedica je porast prijava prekršaja nasilja u obitelji.³⁵ Krug članova obitelji definiran ZZNO03 značajan je i jer život u zajedničkom kućanstvu više nije uvjet za njegovu primjenu. Naravno da i to pridonosi povećanju broja prijava. Sudska praksa je ustanovila da je iznimno veliki broj slučajeva upravo između članova koji više ne žive u zajedničkom kućanstvu, a to obuhvaća i primjerice braću i sestre.³⁶

Nasilje u obitelji u članku određuje kao: „ ...svaka primjena fizičke sile ili psihičke prisile na integritet osobe, svako drugo postupanje jednog člana obitelji koje može prouzročiti ili izazvati opasnost da će prouzročiti fizičku i psihičku bol, prouzročenje osjećaja straha ili osobne ugroženosti ili povrede dostojanstva, fizički

³³ Ibid., str. 739

³⁴ Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, NN 116/03

³⁵ Dragičević, op.cit. (bilj.2), str. 151

³⁶ Oset, op.cit. (bilj. 5), str. 590-591

napad bez obzira da li je nastupila tjelesna ozljeda ili ne, verbalni napadi, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim nazivima i drugi načini grubog uznemiravanja, spolno uznemiravanje, uhođenje i svi drugi načini uznemiravanja, protupravna izolacija ili ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja s trećim osobama, oštećenje ili uništenje imovine ili pokušaj da se to učini.³⁷ Dakle, nasiljem se smatra ako je tjelesno, psihičko i spolno. Propisane prekršajne sankcije uključuju novčanu kaznu, kaznu zatvora do 60 dana i zaštitne mjere.

Iako su uvedene novine bile pozitivne i očekivalo se dugotrajno rješenje problematike, ZZNO03 je bio na snazi samo šest godina jer je utjecaj društvene okoline i promjene partnerskih odnosa zahtjeva moderniziranu verziju zakona.³⁸ Osim toga, manjkavosti su uočene glede provođenja zaštitnih mjera zbog čega je Republika Hrvatska osuđena od strane Europskog suda za ljudska prava u dva različita incidenta (Tomašić i dr. protiv Hrvatske i A. protiv Hrvatske).³⁹

Rezultat je bilo donošenje novog Zakona o zaštiti nasilja u obitelji (u daljnjem tekstu: ZNNO09)⁴⁰ koji je osim otklanjanja navedenih nedostataka, usklađen s Prekršajnim zakonom⁴¹ i Zakonom o ravnopravnosti spolova⁴², pa je time osnažena pravna sigurnost građana.⁴³ Za razliku od ZZNO03, novi zakon obuhvaća još širi krug osoba i uvodi novi oblik nasilja. Svakako treba spomenuti značaj članka 7. kojim se članom obitelji smatraju i članovi istospolne zajednice. Također važna novost je

³⁸ Ibid., str. 592

³⁹ Dragičević, op.cit. (bilj.2), str. 151

⁴⁰ Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, NN 137/09, 14/10, 60/10

⁴¹ Prekršajni zakon, NN 107/07, 39/13, 157/13, 110/15

⁴² Zakon o ravnopravnosti spolova, NN 82/08, 152/11, 20/12, 138/12

⁴³ Dragičević, op.cit. (bilj.2), str. 151

popunjenje pravne praznine uvođenjem ograničenja koje se odnosi na žene i muškarce koji se živjeli u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici te djecu svakog od njih i njihovu zajedničku djecu. Ograničenje naglašava da nakon prekida zajednice, povodi sukoba moraju biti upravo bračni ili izvanbračni odnosi.⁴⁴ Sud je taj koji u svakom konkretnom slučaju mora odrediti da li su povod sukoba zapravo bili bračni ili izvanbračni odnosi, kako bi mogao suditi za prekršaj nasilja u obitelji.⁴⁵

Porastu broja prijava pridonosi uvođenje novog oblika nasilja, a to je ekonomsko nasilje. Ono je definirano nabrojanjem situacija u članku 4.: „... ekonomsko nasilje pod kojim se podrazumijeva oštećenje ili uništenje osobne i zajedničke imovine ili zabrana ili onemogućavanje korištenja osobne i zajedničke imovine ili pokušaj da se to učini te oduzimanje prava ili zabrana raspolaganja osobnim prihodima ili imovinom stečenom osobnim radom ili nasljeđivanjem, onemogućavanje zapošljavanja ili rada, prisiljavanje na ekonomsku ovisnost, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog kućanstva i skrb o djeci ili drugim uzdržavanim članovima zajedničkog kućanstva.” Konkretni primjeri ekonomskog nasilja, najčešće počinjeni od strane muškarca prema ženi s kojom je u intimnom odnosu, su: potpuna kontrola kućnog budžeta, davanje đeparca, kontrola potrošenih sredstava, neplaćanje alimentacije, uskraćivanje prava na obrazovanje i drugo.⁴⁶ To je oblik koji najčešće koriste ovisnici i često u kombinaciji s psihičkim i tjelesnim nasiljem.⁴⁷

⁴⁴ Radić; Radina, op.cit. (bilj.25), str.741

⁴⁵ Oset, op.cit. (bilj. 5), str. 593

⁴⁶ Klasnić,K., Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu - konceptualne pretpostavke, Socijalna ekologija, vol. 20, br. 3/2011, str. 342-343

⁴⁷ <https://informator.hr/vijesti/nasilje-u-obicelji>, 28. travnja 2023. godine

ZZNO09, kao i ZZNO03, sadržava odredbu o hitnim postupcima i nabraja zaštitne mjere: obvezni psihosocijalni tretman, zabrana približavanja žrtvi nasilja u obitelji, zabrana uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju, udaljavanje iz stana, kuće ili nekoga drugoga stambenog prostora, obvezno liječenje od ovisnosti, oduzimanje predmeta koji je namijenjen ili uporabljen u počinjenju prekršaja. Smatra se da primjena zaštitnih mjera ima kvalitetniji i individualniji učinak na počinitelja, posebice uzimajući u obzir da novčane kazne često pogađaju cijelo kućanstvo, a time i žrtvu.⁴⁸ Zaštitne mjere razlikuju se od sigurnosnih mjera propisanih Kaznenim zakonom jer se one mogu propisati samostalno, dakle bez izricanja druge sankcije, a neke se mogu propisati prije pokretanja prekršajnog postupka. Mjere koje se mogu propisati prije pokretanja prekršajnog postupka (zabrana približavanja žrtvi nasilja u obitelji, zabrana uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju te udaljenje iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora) primjenjuju se na zahtjev ili uz suglasnost žrtve i to u slučaju otklanjanja životne ugroženosti⁴⁹. Zbog ekstremiteta situacije, posebno je važno hitno obavljanje postupka, stoga sud donosi odluku bez odgode, najkasnije u roku od 24 sata od postavljanja prijedloga.⁵⁰

Današnji Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji⁵¹ (u daljnjem tekstu: ZNNO) pruža široki i strogi okvir zaštite. Osim već navedenih oblika nasilja, ZNNO kao oblik uključuje zanemarivanje potreba osoba s invaliditetom i osoba starije životne dobi(osobe starije od 65 godina. Važno je priznati ovu kategoriju jer su stariji i osobe s

⁴⁸ Radić; Radina op.cit. (bilj. 25). str. 741

⁴⁹ Dragičević, op.cit. (bilj.2), str. 153

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Narodne novine 70/2017, 126/2019, 84/2021, 114/2022

invaliditetom kao ranjive skupine često žrtve manipulacija i uskraćivanja sredstava za život.⁵²

Prijelazom Republike Hrvatske s kune na euro kao nacionalne valute, u skladu s tim se mijenjaju i odredbe. Zato se kao sankcija propisuje novčana kazna u iznosu od najmanje 260,00 eura ili kazna zatvora do 90 dana. Također je za teži oblik počinjenja prekršaja koji zaslužuje težu sankciju zbog počinjena u nazočnosti djeteta i osobe s invaliditetom, dodana i osoba starije životne dobi.

Iako je današnji zakon značajno širi i stroži od prvog ZZNO03, i dalje su glavne zamjerke javnosti blaga sudska praksa te prečesto izricanje novčane kazne kao sankcije.⁵³ Osim toga, problem predstavlja i često isprepletanje obilježja prekršaja i kaznenog djela, što otežava razgraničenje između njih.⁵⁴

2.3. Kaznenopravni aspekt

Kazneno djelo nasilničkog ponašanja u obitelji uvedeno je 2000. godine Zakonom o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona (u daljnjem tekstu: ZID KZ97)⁵⁵ te on u članku 215.a propisuje: „član obitelji koji nasiljem, zlostavljanjem ili osobito drskim ponašanjem dovede drugog člana obitelji u ponižavajući položaj kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.” Od samog početka je zakon kritiziran, a svojim nedostacima stvorio je probleme kao u teoriji tako i praksi. Osim domaćih pravnih stručnjaka, zakon nije općeprihvaćen ni od strane stranih zakonodavstava, posebice njemačkog i austrijskog koji vrlo često služe kao uzor hrvatskom

⁵² <https://informator.hr/vijesti/nasilje-u-obilje>

⁵³ Radić; Radina, op.cit. (bilj. 25), str. 743

⁵⁴ Dragičević, op.cit. (bilj. 2), str. 153

⁵⁵ Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona, Narodne novine, 129/2000

zakonodavcu.⁵⁶ Naime, člankom 215.a nasilničko ponašanje propisano je kao samostalno kazneno djelo, za razliku od većine zakonodavstava koje ga podvode pod zakonske opise drugih kaznenih djela, primjerice tjelesne ozljede, teške tjelesne ozljede, prisile i drugih.⁵⁷ Objašnjenje ovog poteza pokušaj je naglašavanja važnosti zaštite žrtava nasilja u obitelji i pokazatelj nulte tolerancije prema nasilju unutar obitelji.⁵⁸

Sljedeći problem zakona bio je neprecizan zakonski opis. Radnje počinjenja su vrlo široko postavljene, a to je za posljedicu imalo različito tumačenje u praksi.⁵⁹ Takva zakonska formulacija krši načelo zakonitosti, odnosno ne ispunjava zahtjev određenosti (lex certa). Slijedom navedenog, dolazi do ispreplitanja s drugim kaznenom djelima, primjerice tjelesnim ozljedama, seksualnim deliktima, zapuštanjem i zlostavljanjem djeteta.⁶⁰

Sudska praksa imala je značajnih poteškoća u rješavanju pitanja koje se točno ponašanje može svrstati u radnju počinjenja kaznenog djela, alternativno određenog kao nasilje, zlostavljanje ili osobito drsko ponašanje. Od pomoći je mogao biti samo ZZNO03 u kojemu je postojala definicija nasilja u obitelji, ali on je bio samo informativnog karaktera jer ZZNO03 nije bio lex specialis u odnosu na Kazneni zakon niti je kazneno djelo nasilničkog ponašanja bilo blanketno.⁶¹

⁵⁶Grozdanić; Škorić; Vinja, op.cit. (bilj. 3), str. 677

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Dragičević, op.cit. (bilj.2), str. 157

⁵⁹ M. Škorić, D. Rittossa: Nova kaznena djela nasilja u Kaznenom zakonu Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 22, broj 2/2015, str. 486

⁶⁰ Turković, K., Maršavelski A. Nacrt posebnog dijela novog Kaznenog zakona – pregled pet glava. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 17, broj 2/2010, str. 529

⁶¹ Martinović, I., Kaznenopravni aspekti obiteljskog nasilja, Ljudska prava žena - Razvoj na međunarodnoj i nacionalnoj razini 30 godina nakon usvajanja Konvencije UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2011. str. 267

Dodatno je otežano i tumačenje pojma ponižavajućeg položaja. S obzirom na to da ni ovdje zakonodavac nije dao pojašnjenje, rješavanje su preuzeli pravni stručnjaci i praksa. Dok neki autori ponižavajući položaj smatraju stupnjem poniženja koji nastaje kao izravna posljedica izivljavanja nad žrtvom i gaženja ljudskog dostojanstva, časti i ugleda⁶², drugi naglašavaju povezanost dovođenja u ponižavajući položaj s gubitkom samopouzdanja i samopoštovanja.⁶³ Vrhovni sud je imao priliku dodatno precizirati značenje ponižavajućeg položaja u predmetu u kojem je upućena žalba upravo zato što nisu navedeni razlozi o odlučnim činjenicama vezanim za ponižavajući položaj, no Vrhovni sud je zaključio da dodatno objašnjenje nije potrebno navodeći da je iz činjeničnog stanja nesporno dovođenje žrtve u ponižavajući položaj.⁶⁴

Donošenjem ZZNO03, nasilje u obitelji postaje dvostruko normirano – kao kazneno djelo i kao prekršaj. Kao posljedica preširokog zakonskog opisa kaznenog djela, bilo je teško razgraničiti kazneno djelo od prekršaja, pa se često događalo da su ista ponašanja u jednom predmetu kvalificirana kao kazneno djelo, a u drugom kao prekršaj.⁶⁵ Također je bilo situacija kad se činjenični opis kvalificirao kao prekršaj i kazneno djelo u istom predmetu, pa je bilo sve više slučajeva povrede načela *ne bis in idem*. Tek je nakon presude Maresti protiv Hrvatske, Vlada zaključila da se normativni okvir mora izmjeniti kako bi se izbjeglo suđenje dva puta, u prekršajnom i kaznenom postupku, za isto činjenično stanje.⁶⁶

⁶² Bačić, F.; Pavlović, Š., *Kazneno pravo – posebni dio*, Informator, Zagreb, 2001., str. 196

⁶³ Turković, K., *Kaznena djela protiv braka, obitelji i mladeži*, u: Novoselec, P. (ur.), *Posebni dio kaznenog prava*, Zagreb, 2007, str. 212

⁶⁴ VSRH, I Kž 712/06-5, 22. siječnja 2009

⁶⁵ Dragičević, op.cit. (bilj. 2), str. 157

⁶⁶ Radić; Radina, op.cit. (bilj. 25), str. 745

Znatnu izmjenu donosi Kazneni zakon⁶⁷ iz 2011. godine (u daljnjem tekstu: KZ11). Nasilničko ponašanje u obitelji se više ne propisuje kao samostalno kazneno djelo, već kao kvalifikatorni oblik osam kaznenih djela (tjelesna ozljeda, teška tjelesna ozljeda, osobito teška tjelesna ozljeda, prisila, prijetnja, uvreda, teška kaznena djela protiv spolne slobode, teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta uključujući i kazneno djelo teškog ubojstva). Zakonodavac je takvim oblikom inkriminacije omogućio da se situacije obiteljskog nasilja i dalje mogu podvoditi pod prekršaj i kazneno djelo, ali riješen je problem njihovog razgraničenja.⁶⁸

Kvalifikatorni oblik primjenjuje se u slučaju počinjenja kaznenog djela prema članovima obitelji, ali KZ11 proširuje kaznenopravnu zaštitu na bliske osobe, koje obuhvaćaju: članove obitelji, bivše bračne ili izvanbračne drugove ili istospolne partnere i osobe koje žive u zajedničkom kućanstvu.⁶⁹ Po uzoru na ZZNO09, uvodi nove sigurnosne mjere. Sigurnosne mjere se smatraju učinkovitima, jer osim što pružaju zaštitu žrtvi, pokušavaju odstraniti problem iz korijena pružanjem potrebne pomoći počinitelju.⁷⁰

Iako zamišljen kao rješenje, zbog nesnalaženja prakse u novom pravnom okviru, zabilježen je značajan porast prijave prekršaja nasilja u obitelji.⁷¹ Problem se javlja u kaznenim postupcima koji su bili u tijeku kad je novi zakon stupio na snagu. Državno odvjetništvo je odustalo od daljnjeg progona smatrajući da je brisanjem članka 215.a. nasilničko ponašanje u obitelji brisano i time dekriminalizirano.⁷² Ovo je očekivano

⁶⁷ Kazneni zakon, NN 125/2011.

⁶⁸ Škorić; Rittossa, op.cit. (bilj. 59), str. 487

⁶⁹ Radić; Radina, op.cit. (bilj. 25), str. 745

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Martinjak; Filipović, op.cit. (bilj. 4), str. 627

⁷² Škorić; Rittossa, op.cit. (bilj. 59), str. 489

prouzrokovalo negativne reakcije javnosti, posebice žrtava i udruga za zaštitu žrtava. Stajalište državnog odvjetništva nije ispravno, jer je pravni kontinuitet zadržan, bez obzira na brisanje članka. Naime, kazneno djelo nasilničkog ponašanja u obitelji nije dekriminalizirano, već je samo stavljeno pod zakonski opis drugog djela.⁷³ Ono i dalje postoji, samo u drukčijem obliku. Takav je stav zauzeo i ESLJP u presudi Ž.B. protiv Hrvatske⁷⁴. Smatra da su ponašanja koja su prije bila sadržana u kaznenom djelu nasilničkog ponašanja u obitelji i dalje kazneno djelo, samo s drugim imenom.⁷⁵ Kao što je već rečeno, predmete obiteljskog nasilja skoro su u potpunosti vodili prekršajni sudovi, a to je imalo još jaču reakciju javnosti jer je navedeno percipirala kao banaliziranje problema obiteljskog nasilja⁷⁶.

Novelom⁷⁷ iz 2015. godine uveden je članak 179a., odnosno samostalna inkriminacija kaznenog djela nasilja u obitelji, a takvo uređenje zadržano je i danas. Zakonski opis glasi: „ Tko teško krši propise o zaštiti od nasilja u obitelji i time kod člana obitelji ili bliske osobe izazove strah za njezinu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba ili je dovede u ponižavajući položaj, a time nije počinjeno teže kazneno djelo, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.” Dakle, riječ je o samostalnom djelu blanketne naravi. To znači da upućuje na primjenu drugog zakona, a taj zakon je ZNNO. Propisano je da je za ostvarenje bića kaznenog djela nasilja u obitelji potrebno teško kršenje propisa o zaštiti nasilja u obitelji.⁷⁸ Važno je naglasiti da ‘teško kršenje

⁷³ Ibid., str. 488

⁷⁴ Ž. B. protiv Hrvatske, 11. srpnja 2017.

⁷⁵ Škorić, M., Obiteljsko nasilje u praksi Europskog suda za ljudska prava s posebnim osvrtom na presude protiv Republike Hrvatske, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 25, br. 2/2018, str. 406.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona, Narodne novine 56/15

⁷⁸ Cvitanović, L.; Derenčinović, D.; Turković, K.; Munivrana Vajda, M.; Dragičević Prtenjača, M.; Maršavelski, A.; Roksandić Vidlička, S., Kazneno pravo: posebni dio, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018.,str. 246

propisa'' nije precizirano, stoga je definiranje pojma s obzirom na težinu počinjenog djela ili njegovu učestalost ostavljeno sudskoj praksi.⁷⁹ Nije jasno da li se ponašanje dovoljnog intenziteta može odmah kvalificirati kao kazneno djelo ili je to moguće tek nakon utvrđivanja učestalosti kršenja propisa ZNNO.⁸⁰

Nadalje, kazneno djelo je *delictum proprium* što znači da počinitelj može biti samo član obitelji ili bliska osoba. Zbog konstantnih izmjena uređenja obiteljskog nasilja u prekršajnom i kaznenom okviru, znalo se dogoditi da se krug osoba koje obuhvaćaju članovi obitelji i bliske osobe ne preklapaju u oba zakona. Tako primjerice, ZZNO03 obitelj definira šire od ZID KZ97.⁸¹ Danas je to ispravljeno jer se krug mogućih počinitelja prekršaja iz ZNNO gotovo u potpunosti preklapa s krugom mogućih počinitelja kaznenog djela iz Kaznenog zakona.⁸²⁸³

Djelo je supsidijarno jer sadrži klauzulu supsidijarnosti(, a time nije počinjeno teže kazneno djelo''). Time je naznačeno da do primjene odredbe dolazi samo u slučaju da nisu ostvarena obilježja kaznenog djela za koje je propisana teža kazna.⁸⁴ Kazneno djelo nasilja u obitelji ima pomoćni karakter u odnosu na drugo, teže djelo s kojim je u odnosu koji se rješava po načelu *lex primaria derogat legi subsidiariae*.⁸⁵ Ovakvom formulacijom dotiče se problematika stjecaja. Ona se smatra rješenom upravo navođenjem klauzule jer se za kazneno djelo nasilja u obitelji može kazniti samo ako nije moguće kažnjavanje za teže djelo.⁸⁶

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Dragičević, op.cit. (bilj.2), str. 159

⁸¹ Martinović, op.cit.(bilj. 61), str. 267

⁸² Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22

⁸³ Škorić, op.cit. (bilj. 75), str. 248

⁸⁴ Škorić; Rittossa, op.cit. (bilj. 59), str. 495

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Škorić, op.cit. (bilj. 75), str. 250

3. Razgraničenje između kaznenog djela i prekršaja

U hrvatskom zakonodavstvu je nasilje u obitelji dvostruko normirano. Kao što je već opisano, dinamične izmjene uređenja uzorokovane su u velikom stupnju upravo zbog poteškoća u razgraničenju situacije nasilja u obitelji kao prekršaja ili kaznenog djela. Ova granica je posebno bila nejasna do presude ESLJP u slučaju Maresti protiv Hrvatske donesene 2009. godine. U istome je Sud utvrdio povredu prava da osoba ne bude dva puta kažnjena za isto djelo. Istodobno vođenje prekršajnog i kaznenog postupka do te presude je bila česta praksa, a utvrđeno je da je policija istovremeno podnosila kaznenu prijavu državnom odvjetništvu i optužni prijedlog prekršajnom sudu.⁸⁷ Ustaljena praksa nije u skladu s duhom načela *ne bis in idem*, a popratno s tim paralelno vođenje prekršajnog postupka nepotrebno je opterećivalo prekršajne sudove, time ugrožavajući brzinu vođenja postupka po kojoj su prekršajni postupci poznati.⁸⁸

Povreda u predmetu Maresti protiv Hrvatske je neupitna jer su prekršajni i kazneni sud vodili postupke koji su u oba postupka rezultirali izricanjem kazne zatvora za isto činjenično stanje. Iako je u slučaju riječ o pogrešci hrvatskih sudova, presuda je imala ključnu ulogu u izmjeni prakse.

Mnogih godina kasnije, točnije u 2023. godini, pitanje razgraničenja ostaje nedovoljno razriješeno. Iako je kazneno djelo nasilja u obitelji propisano kao blanketno, upućujući na tešku povredu odredbi ZNNO, stručnjaci i praksa suočavaju se s poteškoćama definiranja ‘teške povrede’. Obuhvaćeni su teži oblici nasilja poput

⁸⁷ Novosel, D.; Rašo, M.; Burić, Z., Razgraničenje kaznenih djela i prekršaja u svjetlu presude Europskog suda za ljudska prava u predmetu Maresti protiv Hrvatske, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, str. 795

⁸⁸Oset, op.cit. (bilj. 5), str. 603

teškog vrijeđanja, zastrašivanja, seksualna zlostavljanja, ali zbog neprecizne definicije, zakonski opis se i danas može različito tumačiti.⁸⁹ Međutim, praksi olakšava zahtjev zakonodavca da biće kaznenog djela može biti ispunjeno samo ako radnje kod člana obitelji ili bliske osobe izazovu strah za vlastitu sigurnosti ili sigurnost njihove bliske osobe ili ih dovede u ponižavajući položaj, a relativno nedavno uvedeno je dovođenje u stanje dugotrajne patnje. Također, u slučaju fizičkog nasilja, radnja će se klasificirati kao kazneno djelo samo ako je nastala tjelesna ozljeda.⁹⁰

Maksimalna sankcija zatvora kod prekršaja iznosi 90 dana, a kod kaznenog djela 3 godine. Zbog značajne razlike je i u interesu počinitelja da je svjestan točne razlike između njih. Osim toga, iako je kazneni proces dugotrajniji, on omogućava odvajanje počinitelja od obitelji na duži period uz primjenu prikladnih sigurnosnih mjera.⁹¹

4. Obiteljsko nasilje u praksi Europskog suda za ljudska prava

Europski sud za ljudska prava utvrđuje i potom sankcionira povrede temeljnih prava propisanih Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Kao ključan instrument u provođenju zaštite temeljnih prava pokazalo se ovlaštenje ESLJP za zahtjevanjem pozitivnih obveza od država. Iako se pozitivne obveze ne mogu u potpunosti definirati, fraza *to take action* prikazuje srž njihovog djelovanja.⁹² Zahtjevom ESLJP od država traži aktivnu zaštitu temeljnih prava. Može se manifestirati na različite načine, s time da je najčešći i krucijalni stvaranje nacionalnog pravnog okvira, kao i provođenje preventivnih mjera, posebno važnih za tematiku nasilja u

⁸⁹ Dragičević, op.cit. (bilj. 2), str. 159

⁹⁰ <https://informator.hr/vijesti/nasilje-u-obitelji>

⁹¹ Dragičević, op.cit. (bilj. 2), str. 143

⁹² Škorić, op.cit. (bilj.75), str. 388

obitelji. Upravo kroz pozitivne obveze ESLJP zastarijelu EKLJP prilagođava dinamičnim zahtjevima modernog društva te ju time neupitno usavršava i nadograđuje.⁹³

Prva presuda ESLJP koja obrađuje tematiku obiteljskog nasilja donesena je tek 2007. godine. Važno je napomenuti da ne postoji izravan članak Konvencije koji pokriva nasilje u obitelji, već se radnja katagorizira kao povreda: prava na život (čl. 2.), zabrane mučenja (čl. 3.), prava na poštovanje privatnog i obiteljskog života (čl. 8.) i zabrane diskriminacije (čl. 14.).⁹⁴

Zbog specifičnosti situacija obiteljskog nasilja i pružanja djelotvorne zaštite posebice osjetljivim žrtvama postavljeni su mehanizmi i standardi koji olakšavaju posao nadležnim državnim tijelima. Naime, skoro sve situacije obiteljskog nasilja započinju blagim oblicima povreda čiji intenzitet raste kroz dugi period. Nažalost, u ekstremnim situacijama i neadekvatnom reakcijom državnih tijela, ono rezultira smrću žrtve. Zato je uveden test predvidljivosti. Pozitivna mjera preventivnog djelovanja se aktivira od trenutka kad su vlasti znale ili su morale znati za stvarnu opasnost za život člana obitelji, a povreda nastaje kad tijela ne reagiraju s mjerama za koje se razumno moglo očekivati da će spriječiti nasilje.⁹⁵ ESLJP, pa tako i države više ne toleriraju prepuštanje nasilja privatnoj sferi. Slijedom navedenog, državna tijela dužna su pomno pratiti situacije nasilja u obitelji, posebice broj prijava, njihovo ponavljanje i intenzitet. U novoj praksi, posebna pažnja obraća se čak i na povlačenje prijava jer se zna da su žrtve često na to

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid., str. 389

⁹⁵ Ibid.

prisiljene ili manipulirane. Stoga, kad žrtva povuče prijavu, propisani su faktori koje treba sagledati pri donošenju odluke o nastavku kaznenog progona, primjerice: težina kaznenog djela, upotreba oružja, da li je riječ o psihičkoj ili fizičkoj ozljedi, utjecaj na djecu, kriminalna povijest počinitelja i drugo.⁹⁶

Sud upozorava na sagledanje kumulativnog učinka svih radnji, a ne samo izoliranih incidenata jer inače postoji opasnost povrede Konvencije i nepružanja adekvatne zaštite žrtvama.

Bez obzira na značajan utjecajni učinak na unutarnje kodifikacije država, ESLJP im prepušta polje slobodne procjene (margine of appreciation).⁹⁷ Spomenuto načelo je prvenstveno u vezi s člankom 8. EKLJP: pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života. Sud ipak pruža prostor za slobodno ograničenje ponekih prava, opravdan pozivanjem na kulturološka, vjerska ili etička uvjerenja.⁹⁸ Naravno, prava mogu biti ograničena samo u opsegu koje Sud dopusti i nikad se ne mogu manifestirati kao teška povreda.

Možda najpoznatiji predmet ESLJP koji obrađuje tematiku nasilja u obitelji je *Opuz protiv Turske*⁹⁹ u kojem je sud utvrdio povredu prava na život, zabrane mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg ponašanja i zabranu diskriminacije.¹⁰⁰ Podnositeljica zahtjeva optužuje Tursku i državna tijela jer smatra da nisu zaštitile njezinu majku unatoč brojnim prijavama. U jednom incidentu je počinitelj podnositeljicu zahtjeva izbo nožem, a jedina sankcija je bila niska novčana kazna. Policija je znala za konstantnu

⁹⁶ Ibid., str. 392

⁹⁷ Ibid., str. 398

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ *Opuz protiv Turske* (zahtjev br. 33401/02), 9. lipnja 2009.

¹⁰⁰ *Cvitanović I dr., op.cit. (bilj. 78), str. 250*

prijetnju i ugroženost, no nije reagirala što je na kraju rezultiralo smrću majke podnositeljice zahtjeva. Turske institucije svoj su stav argumentirale činjenicom da su prijave povučene zbog čega su predmet odlučili ostaviti u privatnoj sferi. ESLJP nikako nije prihvatio taj stav i oštro je osudio Tursku zbog pasivnosti i upozorio na ranjiv položaj žena u jugoistočnoj Turskoj.¹⁰¹ Uz povredu zabrane diskriminacije, također je utvrdio da je zbog dugogodišnjeg straha i intenziteta psihičkog kao i fizičkog nasilja, povrijeđena i zabrana mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja.

4.1. Presude ESLJP protiv Republike Hrvatske

Prva presuda ESLJP protiv Hrvatske u sferi obiteljskog nasilja je predmet Tomašić i dr. protiv Hrvatske.¹⁰² U predmetu je utvrđena povreda članka 2., tj. prava na život. Hrvatska je osuđena zbog propuštanja zaštite djeteta i njegove majke od strane oca, odnosno supruga. Iako je zadovoljen test predvidljivosti te su nadležna tijela bila svjesna opasnosti za život žrtava, reakcija nije bila dovoljna, a posljedica su bila dva uzeta života.¹⁰³ Počinitelj je osuđen na bezuvjetnu kaznu zatvora zbog repetiranih prijatnji smrću supruzi i djetetu. Također je tijekom izdržavanja kazne proveden psihosocijalni tretman. Ali tretman nisu vodile stručne osobe psihijatrijskog zvanja, već upravitelj kaznionice. Počinitelj nije reagirao na tretman te su se prijetnje prema supruzi i djetetu nastavile. Unatoč svemu, pušten je iz zatvora te je odmah usmrtio suprugu zajedno s djetetom. ESLJP je kritizirao hrvatsku nadležnu vlast ponajviše zbog očite nezainteresiranosti za provođenjem propisane sigurnosne mjere.¹⁰⁴ Zahtjevao je

¹⁰¹ Škorić, op.cit. (bilj. 75), str. 395

¹⁰² Tomašić i dr. protiv Hrvatske (zahtjev br. 4659/06), 15. siječnja 2009

¹⁰³ Škorić, op.cit. (bilj. 75), str. 402

¹⁰⁴ Ibid.

dodatnu regulaciju mjere obveznog psihosocijalnog tretmana, što je ostvareno stupanjem KZ11 na snagu. Njime je mjera puno preciznije određena.¹⁰⁵ Reakcija hrvatskog zakonodavca na presudu Tomašić i dr. vidljiva je i donošenjem sigurnosne mjere zaštitinog nadzora po punom izvršenju kazne. Cilj mjere je bila pomoć u reintegraciji počinitelja u društvo, a sukladno s tim i spječavanje ponovnog nasilja. No, nisu osigurani uvjeti za provođenje mjere pa je ona vrlo rijetko korištena u praksi, primjerice u 2015. i 2016. godini nije izrečena niti jednom.¹⁰⁶

Predmet A. protiv Hrvatske¹⁰⁷ utvrđuje povredu članka 8.: pravo na miran privatni i obiteljski život. Podnositeljica zahtjeva je kroz period od 5 godina trpila psihičko i fizičko zlostavljanje od strane supruga u prisutnosti maloljetnog djeteta. Kad je otišla iz zajedničkog kućanstva zatražila je od suda zaštitu u obliku naloga za sprječavanje uhođenja i uznemiravanja. Sudovi nisu tako postupili, iako je utvrđeno da su u trajnijem periodu vođeni kazneni i prekršajni postupci između supruge i počinitelja. ESLJP upozorava na sagledanje situacija nasilja u obitelji kao cjelinu i ponovo proziva Hrvatsku zbog neprovođenja sigurnosnih mjera.¹⁰⁸

Republika Hrvatska je optužena u još nekoliko slučajeva od strane ESLJP (Ž.B. protiv Hrvatske ili M.M. protiv Hrvatske). Primjećuje se da je najčešća kritika upravo vezana za neadekvatno korištenje sigurnosnih mjera koje se smatraju korisnim instrumentnom u borbi protiv nasilja u obitelji. Slijedom navednog, nije iznenađujuće da je zakonodavac time potaknut na djelovanje. KZ11 kao odgovor na presude ESLJP uvodi mjere obveznog psihosocijalnog tretmana, zabrane približavanja, udaljenja iz

¹⁰⁵ Ibid., str. 407

¹⁰⁶ Ibid., str. 408

¹⁰⁷ A. Protiv Hrvatske (zahtjev br. 55164/08), od 14. listopada 2010.godine

¹⁰⁸ Loc.cit. (bilj. 75), str. 405

zajedničkog kućanstva i zaštitnog nadzora po punom izvršenju kazne zatvora. Time je popunjen katalog sigurnosnih mjera koje su nabrojane u današnjem KZ: obvezno psihijatrijsko liječenje, obvezno liječenje od ovisnosti, obvezan psihosocijalni tretman, zabrana obavljanja određene djelatnosti ili dužnosti, zabrana upravljanja motornim vozilom, zabrana uznemiravanja, približavanja i uhođenja, udaljenje iz zajedničkog kućanstva, zabrana pristupa internetu i zaštitini nadzor po punom izvršenju kazne (čl. 65. KZ).

4.2. Odnos ESLJP prema Istanbulskoj konvenciji

Konvencija Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (u daljnjem tekstu: Istanbulska konvencija) otvorena je za potpisivanje 2011. godine. Iako nije prvi međunarodni dokument koji obrađuje rodno uvjetovano nasilje i nasilje u obitelji, ona je svakako najobuhvatniji poznati dokument. Temeljena na teškom ali izuzetno važnom zadatku iskorijenja diskriminacije, pruža široki opseg mjera usmjerenih na sprječavanje nasilja nad ženama i nasilja u obitelji.¹⁰⁹ Usmjeren je na zaštitu žrtava te zahtijeva pružanje raznovrsnih oblika pomoći (pravno savjetovanje, besplatne telefonske linije, financijska pomoć) uz upute za očekivanu suradnju kako nadležnih tijela tako i međunarodnih organizacija.¹¹⁰ Uspostavljanjem potpunog okvira i pružanjem alata za postizanje ciljeva, Istanbulska konvencija pristupa zadatku izmjene društvenih i kulturnih obrazaca te iskorijenjivanju predrasuda i stereotipa.¹¹¹

¹⁰⁹ Škorić, op.cit. (bilj. 75), str. 409

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid., str. 411

Bez obzira na plemenite ciljeve, reakcija javnosti nije bila očekivano pozitivna, a najveći problem je nastao oko rodne ideologije. U javnosti su se pojavile dvije struje, obe usredotočene na pojam roda, točnije treba li nasilje promatrati kao rodno neutralno ili rodno utemeljeno. Skupina koja je konvenciju shvatila kao napad na tradicionalne uloge muškarca i žene i kao napad na obiteljske vrijednosti, proglašenjem čovjeka rodno neutralnim bićem nije utemeljena.¹¹² Istanbulska konvencija u niti jednom članku ne spominje ukidanje muškog i ženskog spola kao biološke kategorije, već jasno daje do znanja da je nasilje u obitelji vrlo često rodno uvjetovano, odnosno da je zaštita žena ključna. Struji koja je zagovarala propisivanje nasilja kao rodno uvjetovanog pridružile su se brojne feminističke udruge, upozoravajući na povećanje slučaja femicida i neupitne činjenice da su žrtve nasilja u obitelji uglavnom žene. Također je neupitna činjenica da žrtve obiteljskog nasilja mogu biti i muškarci, stoga konvencija sadrži uključivu odredbu koja glasi: „Dok samo žene, uključujući djevojčice, mogu biti žrtve nasilja nad ženama, žrtve obiteljskog nasilja mogu uključivati muškarce i žene, kao i djecu”.¹¹³ Time je postignut sporazum, davanjem na znanje da je nužno ženama pružiti odgovarajuću zaštitu, ali ne negirajući i ostale žrtve. Kao i u odredbi kompromis je vidljiv i u samom nazivu konvencije.¹¹⁴

Burne reakcije glede neistinitog narativa vezanog za Istanbulsku konvenciju zaživjele su i među hrvatskim narodom. Kako bi umirili narod i potpisivanjem konvencije pružili pozamašnu zaštitu od nasilja prema ženama i nasilja u obitelji, Republika Hrvatska je ratificirala Istanbulsku konvenciju uz interpretativnu izjavu. Ona

¹¹² Ibid.

¹¹³ Željko, D., Procjena prvih deset godina Konvencije Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 28, br. 2/2021, str. 385

¹¹⁴ Ibid.

glasi: „Republika Hrvatska smatra da je cilj Konvencije zaštita žena od svih oblika nasilja te sprječavanje, progon i eliminacija nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja.”¹¹⁵ Iz sadržaja izjave je vidljivo da se u potpunosti preklapa s ciljem same Istanbulske konvencije te ima izričito političku ulogu umirivanja javnosti i otklanjanja pogrešnih navoda o forsiranju rodne ideologije.

Odnos između Istanbulske konvencije i rada ESLJP vidljiv je već iz pozivanja Istanbulske konvencije na EKLJP u svojoj preambuli. Objašnjavajuće izvješće uz Istanbulsku konvenciju navodi da su brojna razmišljanja sudske prakse kodificirana u odredbama konvencije.¹¹⁶ Pri samoj izradi je bilo važno mišljenje i praksa ESLJP. Voden time, Sud se sve češće u presudama referira na konvenciju. Takav je slučaj s već obrađenom presudom Opuz protiv Turkse u kojoj navodi: „...da se pravilno pridrži objekta i svrhe Konvencije.” Danas sud slobodno citira konvencijske odredbe u slučajevima rodno uvjetovanog nasilja, bilo ono obiteljsko, seksualno ili drugo, a tako se ne ustručava postupiti ni u predmetima sa zemljama koje nisu potpisnice Istanbulske konvencije.¹¹⁷ Ovo je od važnosti jer Istanbulska konvencija predstavlja pravila međunarodnog prava koja proširuju doseg primjene putem presuda ESLJP, a zauzvrat ESLJP proširuje opseg pozitivnih obveza koje može zahtijevati od država članica.

5. Analiza presude Općinskog kaznenog suda u Zagrebu

Presudom poslovnog broja: 48. K-112/21-8 Općinski kazneni sud u Zagrebu donio je osuđujuću presudu protiv optuženika N.J. te ga je proglasio krivim za kaznena

¹¹⁵ Ibid., str. 386

¹¹⁶ Ibid., str. 391

¹¹⁷ Ibid.

djela nasilja u obitelji (179a. KZ), prijetnje (139. st. 3. KZ) i nanošenja tjelesne ozljede (čl. 117. st. 2. KZ).

Tijekom trajnijeg perioda od lipnja 2015. godine do 29. studenog 2020. godine kada je situacija kulminirala nanošenjem tjelesne ozljede supruzi M.J., optuženik je suprugu učestalo omalovažavao i vrijeđao. S nakanom da joj nanese psihičku bol optuživao ju je da je kurva, da je imala spolne odnose sa susjedima i sa vlastitim sinom. Osim toga, s nakanom da joj nanese fizičku bol često ju je ošamario. Dana 29. studenoga 2020. godine, optuženik je suprugu verbalno zlostavljao vikajući da je drolja, a uz to joj je nožem nanio ubodnu ranu na desnoj podlaktici. Sud zaključuje da je opisanom situacijom optuženik teško kršio propise o zaštiti od nasilja u obitelji na način da je kod člana obitelji izazvao strah za vlastitu sigurnost i doveo ju u ponižavajući položaj, a također su ispunjeni zakonski opisi tjelesne ozljede i prijetnje počinjeni prema bliskoj osobi.

Optuženik je priznao krivnju i iskazao kajanje što sud svakako uzima kao olakotnu okolnost. Olakotnom okolnošću se smatra i prijašnja neosuđivanost i činjenica da je vještak utvrdio smanjenju ubrojivost u znatnoj mjeri kod optuženika. Bez obzira na to, sud shvaća ozbiljnost radnji pa sam način počinjenja uzima kao otegotnu okolnost. Posebno naznačava trajanje uznemiravanja (vremenski period od pet godina) supruge koje nije bilo samo psihičko već i fizičko.

Vodeći se time da je optuženik priznao krivnju za sva tri djela i da je pristao na predloženu sankciju, sud nije mogao izreći kaznu višu od predložene, ali blažu nikako nije smatrao svrhovitom. Stoga je za tri kaznena djela u stjecađu izrekao jedinstvenu kaznu zatvora od 1 godine i 6 mjeseci, s time da je 6 mjeseci zatvora bezuvjetno. Dakle,

donesena je djelomično uvjetna presuda. Ostalih godinu dana optuženik može provesti na slobodi ako ne počini novo kazneno djelo u vremenu provjeravanja od 5 godina.

Također je izrečena sigurnosna mjera obveznog psihijatrijskog liječenja koja može trajati do prestanka izvršavanja kazne zatvora pa sve do proteka vremena provjeravanja. Državno odvjetništvo je predložilo navedenu sigurnosnu mjeru, a sud ju smatra potrebnom zbog nalaza i mišljenja vještaka psihijatra. Osim utvrđene smanjene ubrojjivosti, vještak navodi da je prisutan značajan rizik od počinjena težeg kaznenog djela u budućnosti.

6. Zaključak

Problematika nasilja u obitelji danas je sagledana kako od strane društva tako i od zakonodavnih vlasti mnogo drugačije nego je to bilo kroz povijest. Dok su se u ne posebice dalekog prošlosti sve obiteljske situacije, uključujući i nasilje prema članovima, smatrale problemom privatne sfere, danas država ima aktivnu ulogu u sprječavanju i rješavanju obiteljskog nasilja. Kritika i neprihvatanje bilo kakvog oblika nasilja prema ranjivim članovima raste iz dana u dan. Obitelj se smatra utočištem za svakog pojedinca, pa je radi osiguranja mirnog odrastanja i obiteljskog života zaštićena najvišim nacionalnim propisima i međunarodnim dokumentima. U Republici Hrvatskoj, Ustav priznaje važnost obitelji i pruža joj posebnu zaštitu. Osim Ustavom, tematiku obiteljskog nasilja detaljno razrađuju Kazneni i Prekršajni zakon. U našem zakonodavnom okviru nasilje u obitelji je dvostruko normirano, dakle kao kazneno djelo i prekršaj. Takvo uređenje ponekad uzrokuje poteškoće pri razgraničenju između njih. Naime, Kazneni zakon kazneno djelo nasilja u obitelji propisuje kao samostalno,

blanketno djelo. To znači da se štetne radnje kvalificiraju kao kazneno djelo u slučaju teške povrede ZNNO. Praksa i pravni stručnjaci rješavaju problem definiranja "teške povrede" jer zakonskim opisom ostaje nejasno traži li se intenzitet ili repeticije radnje. U provođenju kaznenih i prekršajnih postupaka svakako se vodi računa o poštivanju načela *ne bis in idem* zbog kojeg je ESLJP utvrdio povredu Konvencije u presudi *Maresti protiv Hrvatske*.

Europski sud za ljudska prava svakako ima veliki utjecaj na normativne okvire i praksu država članica, pri čemu postavljanje pozitivnih obveza služi kao glavni alat. ESLJP je ustanovio povredu Republike Hrvatske u nekoliko presuda vezanih za obiteljsko nasilje. Većinom je snažno kritizirano neprovođenje sigurnosnih mjera, na što je hrvatski zakonodavac obratio pozornost pri donošenju izmjena Kaznenog zakona.

Međunarodni dokument od neizmjerne važnosti za zaštitu žrtava nasilja u obitelji, posebno usmjeren na zaštitu žena od nasilja i uspostavljanje rodne ravnopravnosti je Istanbulska konvencija. Između presuda ESLJP i Istanbulske konvencije vidljiva je sinergija u pomnom praćenju i kodifikaciji sudskih presuda u konvenciji do izravnog citiranja odredaba konvencije u presudama Suda, čak i prema državama nepotpisnicama. Međusobnim djelovanjem, proširuju doseg djelovanja Istanbulske konvencij i proširuju krug pozitivnih obaveza koje zahtjeva Sud.

Osim utjecaja na rad ESLJP, Istanbulska konvencija služi kao inspiracija i polazište za donošenje drugih pravnih akata koji pridonose postizanju njezinih ciljeva. Jedan od tih akata je Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u obitelji. Prijedlog je podnesen Strasbourgu 2022. godine, s ciljem osnaženja pružanja odgovarajuće zaštite žrtava na području Europske unije. Direktiva

obuhvaća konvencijske ciljeve, no i dalje ih razrađuje, primjerice uvođenjem novog oblika nasilja u pravnu regulativu.

Iako je svijest javnosti o obiteljskom nasilju znatno napredovala, svakako je potrebno nastaviti s razvijanjem društvene svijesti posebice kad se uzme u obzir burna reakcija hrvatskog naroda na ratifikaciju Istanbulske konvencije. Borbom za suzbijanje rodni stereotipa i "tradicionalnih" uloga u društvu, postiže se društvo gdje su sve osobe jednake i ravnopravne.

LITERATURA

1. Bačić,F.;Pavlović,Š., Kazneno pravo-posebni dio, Informator, Zagreb, 2001.
2. Cvitanović, L.; Derenčinović, D.; Turković, K.; Munivrana Vajda, M.; Dragičević Prtenjača, M.; Maršavelski, A.; Roksandić Vidlička, S., Kazneno pravo: posebni dio, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018.
3. Dragičević Prtenjača,M., Dihotomija pristupa u rješavanju nasilja u obitelji putem prekršajnopravne i kaznenopravne regulative, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 24, br. 1/2017, str. 141-175
4. Grozdanić, V.; Škorić, M.; Vinja, I., Nasilje u obitelji u svjetlu promjena Kaznenog zakona, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 17, br. 2 /2010, str. 669-698.
5. Ivičević Karas, E., Načelo ne bis in idem u europskom kaznenom pravu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 21, br. 2/2014, str. 271-294.
6. Klasnić,K., Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu - konceptualne pretpostavke, Socijalna ekologija, vol. 20, br. 3/2011, str. 335-336.
7. Martinović, I., Kaznenopravni aspekti obiteljskog nasilja, Ljudska prava žena - Razvoj na međunarodnoj i nacionalnoj razini 30 godina nakon usvajanja Konvencije UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2011. str. 261-280
8. Martinjak,D.; Filipović, H., Prekršajna ili kaznena odgovornost u slučaju nasilja u obitelji, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 26, br.2/2019, str. 621-653.
9. Novosel, D.;Rašo, M.; Burić, Z., Razgraničenje kaznenih djela i prekršaja u svjetlu presude Europskog suda za ljudska prava u predmetu Maresti protiv Hrvatske, Hrvatski ljetopis za

- kazneno pravo i praksu, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, 2010. str. 785-812
10. Oset, S., Prekršajnoppravna zaštita od nasilja u obitelji, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 21, br. 2/2014, str. 579-618.
 11. Radić, I.; Radina, A., Zaštita od nasilja u obitelji: obiteljskopravni, prekršajnopravni I kaznenopravni aspekt, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 51, br. 3/2014, str. 727-754.
 12. Škorić, M., Obiteljsko nasilje u praksi Europskog suda za ljudska prava s posebnim osvrtom na presude protiv Republike Hrvatske, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 25, br. 2/2018, str. 287-415
 13. Škorić, M.; Rittossa, D., Nova kaznena djela nasilja u Kaznenom zakonu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 22, broj 2/2015, str. 483-521.
 14. Turković, K., Kaznena djela protiv braka, obitelji i mladeži, u: Novoselec, P. (ur., Posebni dio kaznenog prava, Zagreb, 2007
 15. Turković, K.; Maršavelski, A., Nacrt posebnog dijela novog Kaznenog zakona - pregled pet glava, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 17, br. 2/2010, str. 503-551
 16. Željko, D., Procjena prvih deset godina Konvencije Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 28, br. 2/2021, str. 381-404

